

YEMEK VE BELLEK İLİŞKİSİNDEN HAREKETLE ŞEMSİ YASTIMAN'IN MEMLEKET HASRETİ ŞİİRİNDE GASTRONOSTALJİ

GASTRONOSTALGIA IN ŞEMSİ YASTIMAN'S MEMLEKET HASRETİ POEM BASED ON THE RELATIONSHIP OF FOOD AND MEMORY

Eray ALPYILDIZ*

*"Beş göğ suvan, üç kaynamış yımırta
"Yufka ekmeğinen dürmek istiyom"
(Şemsi Yastıman)*

ÖZ: Yemek, bireysel ve kolektif belleğin nasıl inşa edildiğinin kodlarını taşıyan fizyolojik ve kültürel bir bileşendir. İnsan boğazından giren lokmaların duyu organları aracılığıyla tanımlanması belleğin psiko-fizyolojik düzeyde genellikle bireysel boyutunu ortaya çıkarsa da fizyolojik faktörlerin sosyal ve kültürel bağlamlar içerisindeki deneyimlerle de kolektif belleğin inşasında rolü bulunmaktadır. Yemek, çocukluktan itibaren sosyalleşme ve kültürlenme eksenindeki bir yaşam içerisinde sembolik anlamların tanımlanmasında, sosyal ilişkilerin çerçeveselendirilmesinde ve kültürel olarak öğrenilmiş davranışlar dizisinin yansıtılmasında önemli bir zemin ve başat bir ögedir. Bu doğrultuda belleğin inşasındaki ayırt edici işleviyle yemek, hatırlamanın ve hatırların da kaynağı olmaktadır. Bu hatırlama ise genellikle yiyeceği hatırlama ve yiyerek hatırlama şeklinde kendisini göstermektedir. Bu bağlamda yemek ve bellek ilişkisine dair yaklaşımlar içerisinde bu uyumlu mekanizmanın alt alanı olarak tanımlayabileceğimiz yemek merkezli nostalji ya da son dönemde literatürdeki adıyla gastronostalji kavramı dikkat çekmektedir. Bu çalışmada yemek ve bellek ilişkisinden hareketle yemeğin nostaljisi veya gastronostalji yaklaşımı, Kırşehirli Âşık Şemsi Yastıman tarafından tadı damağında bir geçmişin izleri sürülerek ortaya çıkarılan *Memleket Hasreti* destanı özeli veya örneğinde çözümlenmiştir. Farklı bir ifadeyle yemeğin, bireysel ve kolektif belleği oluşturan boyutu, bu eser örneğinde incelenmiştir. Bununla birlikte kültürel anlamda pek çok açıdan ağır basan bu şiir etrafında farklı konuların çözümlenmeleri de yapılmıştır. Bu doğrultuda âşıklık geleneği ve göç ilişkisine dair birtakım değerlendirmelerin ardından kent yaşamının ortaya çıkardığı sorunlar üzerinde durulmuştur. Kısaca bu çalışmada yemek ve bellek ilişkisinin bir yansıması olarak gastronostalji veya yemeğin nostaljisi olarak nitelendirilen alanın, yemekle ilgili hatıralar toplamından fazlası olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bireysel bellek, kolektif bellek, yemek kültürü, gastronostalji, göç

ABSTRACT: Food is a physiological and cultural component that carries the codes of how individual and collective memory is constructed. The identification through the sense organs of the morsels swallowed by people usually reveals the individual dimension of the memory at the psycho-physiologically. In addition to this it can be emphasized that physiological factors play a role in the construction of collective memory with experiences in social and cultural contexts.

* Dr. / Ankara-erayalpyildiz@gmail.com (Orcid: 0000-0002-8967-4612)

Food, being at the center of the life on the axis of socialization and acculturation from childhood, is the source of remembering and memories. This reminiscence usually reveal itself in the form of remembering food and remembering by eating. In this context, the concept of gastronostalgia, which can be defined as a sub-field within the theoretical approaches to the relationship between food and memory, takes attention in the recent literature. In this study, the gastro nostalgia approach on the foundation of the relationship food and memory, is analyzed in the example of Kirsehir minstrel Şemsi Yastıman's poem Memleket Hasreti. In other words, based on this culturally dominant poem (minstrel destan) the dimension of food that forms individual and collective memory has been examined. In this direction, an important share has been given to the phenomenon of migration within the social and economic conditions that created this poem. In addition to this, the problems of urban life are briefly discussed. In this context, it has been emphasized that this poem is more than the total of memories about food.

Keywords: Memory, collective memory, food, gastronostalgia, migration.

Giriş

Âşıklık geleneğinin gelişmesi, çeşitlenmesi ve yayılması açısından önemli bir faktör olan seyahat ve göç olgusu küçük ölçekte köy ve kasabanın, büyük ölçekte de yaşanan ülke coğrafyasının dışına çıkılmasıyla somutlaşmaktadır. Bu yer değiştirme biçimlerinden olan seyahat genellikle merak, tanınma/tanıtma, öğrenme/öğretme, gezme/görme, ticaret gibi faktörlere dayanarak geçici/dönemsel bir yaşam şekline yol açmasına karşılık göçler ise -gönüllü ve geçici türleri sayılmazsa- savaş, âfet, kıtlık, açlık, hastalık, işsizlik gibi nedenlerle milletlerin yaşamında zorunlu ve kalıcı yaşam biçimleri oluşturarak kendisini göstermektedir. Bu bağlamda çeşitli faktörlerden kaynaklı olarak “Türk milletinin, dolayısıyla Türk kültürünün Orta Asya’dan başlayan göçünün, son asırda köyden kente/kentten köye ve yurtdışına (Almanya başta olmak üzere dünyanın diğer coğrafyalarına) doğru devam ettiği” (Özdemir, 2017: 558) belirtilebilir.

Türkiye’nin yakın tarihinde köyden kente göç olgusunun ortaya çıkardığı kültürel ekonomik faktörler içerisinde âşıklık geleneği ve onun temsilcilerinin geleneğin yaşatılması adına faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Köyden kente göç eden âşıkların kültürel ekonomik anlamda varlıklarını sürdürmek ve kente tutunmak için teknolojiyle tanışmaları (radyo, kayıtlı müzik endüstrisi, TV) ve teknolojiyi etkili bir şekilde kullanmaları yakın döneme damgasını vuran gelişmelerdir.¹ Kent merkezli yaşanan bu gelişmelerin ise âşıklık geleneğinin şekil ve içerik olarak dönüşmesine ve çeşitlenmesine yol açtığı belirtilebilir.²

Diğer taraftan kültürel ekonomik faktörlerin cazibesi veya zorunluluğuyla köyden kente göç eden âşıkların duygusal çöküşler yaşadıkları, kent yaşamının sorunları ve zorluklarını şiirlerine yansıttıkları görülmektedir. Bu noktada “âşığın kentle ilişkisinin daha çok sağlık, yönetim gibi zorunlu, dahası sorunlu hallerde gerçekleştiği” (Özdemir, 2017: 575) aktarılabilir. Kentin ulaşım, nüfus artışı, pahalılık, kirlilik, hastalık, çarpık

¹ Bu konuda bk. (Çobanoğlu 2000, 2007; Özarslan 2001; Taşlıova, 2006; Özdemir, 2012; Fidan, 2017; Alpyıldız 2018).

² Ayrıca bk. (Alakuş, 2017; Çelikten, 2021).

yapılaşma, üçkâğıtçılık vb. hususlarından şikâyet eden âşıkların tüm bu olumsuzluklara rağmen kentte kalmayı/yaşamayı sürdürmeleri ülkenin toplumsal ve ekonomik gerekçelerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda “kentlerde veya yurtdışında karşılaşılan sorunların yeniden kurgulanan yurt imgesiyle aşılmaya çalışıldığı; sorunlarının çözülmesi için acısı alınmış geçmişe başvurulduğu” (Özdemir, 2017: 566-567) ifade edilmektedir.

Geçmişe sığınmanın ve geçmişseverliğin yansıdığı alanların başında ise geleneksel yemek kültürü gelmektedir. Arkada bırakılan bir yaşantının hatırlanmasında bireysel ve kolektif düzeyde önemli işlevlerde bulunan yemek, kaybolanı veya kaybettiğini arayıp özlemenin bir göstergesidir. Aşağıda ele alınacağı üzere bu olgunun teorik boyutu ise yemek ve bellek ilişkisi içerisinde çözümlenebilir.

Bu çalışmada incelediğimiz Şemsi Yastıman'ın “*Memleket Hasreti*” destanı, köyden kente göç olgusunun ortaya çıkardığı bir üründür. Ş. Yastıman'ın “*Aryom da Bulamıyom*” ve “*Özleyen Hemşerime*” [Gel de Bir Gör İstanbul'u] (Ülgen, 1995: 126, 142) gibi kent yaşamını ele alan hicivleri dışında “*Memleket Hasreti*” adlı şiirinin lirik boyutu ağır basmaktadır. *Memleket Hasreti*, kentteki (veya kentli) âşığın bir köy imgesi çizmesinin yanı sıra gurbetteki âşığın bir yurt-kent (Kırşehir) imgesi yaratmasına önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Memleket Hasreti destanı, ele alınan unsurlar/hususlar açısından zengin niteliklere sahip yapısıyla dikkat çekmektedir. Bu destan bir kentin turizmini, mimarisini ve tasavvufi şahsiyetlerini tanıtmalarının yanı sıra dil (yöre ağzı), çocuk oyunları, halk inançları, halk hekimliği, geçiş dönemleri ve geleneksel tarım açısından da zengin veriler içermektedir. Bununla birlikte bu çalışmaya konu edinilen husus ise yemek kültürüdür.

Âşıklık geleneği ve göç olgusu bağlamında kente göçmüş bir âşığın yurduna duyduğu özlemi -diğer faktörlerle beraber- önemli ölçüde yemek hatıraları bağlamında çizen bu şiiri ele almamızda iki amacın altı çizilebilir: Bunların birincisi *Memleket Hasreti* destanının yöresel Türk yemek kültürüne ilişkin zengin içeriğidir. Bu içerik, yemeklerin adlarının yöre ağzıyla ifade edilmesinden yemeğin üretildiği ve tüketildiği bağlamların işaretlenmesine kadar genişlemektedir. İkinci olarak ise bu eserin, teorik düzeyde yemek ve bellek ilişkisinin çözümlenebilmesine dikkat çekici bir örnek oluşturmasıdır. Başka bir ifadeyle bu şiir, yemeğin bireysel ve kolektif belleğin inşasındaki rolüne dair önemli psiko-sosyal ve psiko-kültürel çıktılar barındırmaktadır. Bu konu, son dönemdeki literatürde -yemek ve bellek ilişkisine dair alt bir alan olarak nitelendirebileceğimiz- yemek nostaljisi, mutfak nostaljisi veya gastronostalji gibi kavramlar etrafında irdelenmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda yemek ve bellek ilişkisine dair teorik bir çerçeve sunduktan sonra *Memleket Hasreti* destanı özelinde veya örneğinde yemeğin nostaljisinin (nostaljik boyutunun) farklı bakış açılarıyla çözümlenmeleri yapılacaktır.

1. Teorik Çerçeve ve Temel Literatür

Yemek ve bellek arasındaki ilk bağlantı veya yiyecek belleğinin inşasına dair araştırmaların ve açıklamaların ilk boyutu fizyolojik, nörolojik³ ve psikolojik düzeyleri kapsamaktadır. Buna karşılık “gıdanın maddi, sembolik, sosyal ve kültürel işlevleri tarafından (veya bunlar aracılığıyla) yayılan duyuşsal ve duygusal doğasının” (Abarca ve Colby, 2016: 5) önemi ise yemek ve bellek ilişkisine dair başka bir önemli boyuttur. Bu doğrultuda sosyal ve kültürel temellendirmelerin önemi işaretlenmektedir.

Yemek ve bellek ilişkisinde duyuşsal deneyimler hem *yiyeceği hatırlamanın* hem de *yiyerek hatırlamanın* bilişsel boyutunu ortaya çıkarmaktadır. Bu boyut ise bireysel ve kolektif düzeyde kendisini göstererek herhangi bir lezzetin geri çağrılmasının (doğrulama, anımsama ve özleme vb.) yanı sıra önceki bağlamlarla ilgili hatıraların (kişi, zaman, mekân vb.) su yüzüne çıkarılmasında güçlü etkilere sahiptir. Başka bir ifadeyle *yiyeceği hatırlama* ve *yiyerek hatırlama*, biyolojik anlamda hayatta olmanın (veya kalabilmenin) farkındalığının yanı sıra yiyeceğin tanımlanmasını (yenilebilirlik ölçeğini) fizyolojik hatta kültürel düzeyde somutlaştırmaktadır. Bu doğrultuda belirtilen boyut, belleğe kodlanmış bir tadın bilinç düzeyine çıkarılmasının yanı sıra anısal işaretlemeleri karşılamaktadır.

Yemek ve bellek ilişkisine dair literatür incelendiğinde temel tartışma konusu, belleğin inşasında yiyeceklerin işlevinin belirlenmesi üzerine yoğunlaşmaktadır. Antropolog David Sutton (2008: 157-158) tarafından ifade edildiği üzere “bireysel bedenlere sindirilen yiyeceklerin toplumsal hafızayı hangi yollarla beslediği” araştırmacılar için önemli bir odak noktasıdır. Başka bir ifadeyle yemeğin “kokular ve tatlar yoluyla güçlü anımsatıcı ipuçları ileterek” (Holtzman, 2006: 373) bireysel belleği inşa eden duyuşsal boyutunun kolektif bellekle de yakından bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu alandaki araştırmaların, bireysel belleğin kişisel sınırların ötesinde kültürel bir deneyimin parçası olduğunu savlayan Maurice Halbwachs’ın (2019) kolektif bellek yaklaşımından ödünç alınarak oluşturulduğu belirtilebilir. Bu doğrultuda yemek belleğinin inşasında kişisel anıların kültürel bir yapı içerisinde oluştuğu ve anlam kazandığı savunulmaktadır.

Jack Goody’e (2002: 17) göre “duyular hem fizyolojik hem de kültürel düzeyde işleyen iletişim araçlarıdır.” İnsan beyninin ve davranışının evrimine odaklanan bir antropolog olan John S. Allen ise bu konuda fizyoloji faktörünün⁴ önemli bir belirleyici olduğunu kabul etmekle birlikte “kültürel olanın biyolojik olanı aştığı” veya “merkezinde yiyeceğin olduğu anıların

³ Beynin nasıl lezzet yarattığı ve bunun anımsatıcı süreci nasıl etkilediğine ilişkin araştırmaların, nörolog Gordon M. Shepherd tarafından “nörogastronomi” (neurogastronomy) terimiyle incelenmesi dikkate değerdir. (Akt.: Abarca ve Colby, 2016: 5). İnsan evriminde yemek ve beyin ilişkisine dair ayrıca bk. (Allen, 2021).

⁴ Yemek yemenin fizyolojisine dair ayrıca bk. (Brillat-Savarin, 2015).

fizyolojinin ötesine geçtiğini” (Allen, 2021: 176, 180) savlamaktadır. “Duyulardan türetilen tatların ötesinde” (Lupton, 1994: 668) belleğin kolektif bir boyutu olduğunun yemek üzerinden işaretlendiği bu yaklaşımlarda “yemeğin sosyal ve kültürel çevrelerde geçmişle sürekliliğin yaratılmasında ve anılar oluşturulmasında kilit bir rol oynadığı” (Sutton, 2008: 160) vurgulanmaktadır. Başka bir ifadeyle yemek ve bellek arasında “amansız bir ilişki” (Holtzman, 2006: 362) olduğunun ileri sürüldüğü bu yaklaşımlarda sosyal ve kültürel bağlama dikkat çekilmektedir. Bu açıdan “yiyeceklerin hangi tür hatıraları kaydedebilme kapasitelerinin olduğu; yiyeceklerin bilinçli veya bilinçsiz bir unutmaya yol açabilecek bir işlevinin bulunup bulunmadığı” da (Holtzman, 2006: 363) sorgulanmaktadır. Özetle yiyeceğe dair bir belleğin inşasında fizyolojiden kültüre doğru güçlü bir hat çekildiği görülmektedir.

Allen’e (2012: 127) göre insan zihninin bilgiyi işleme kapasitesi arasında olan “yiyecek, yemek hazırlama ve yemek yemek, potansiyel bilişsel güçlendiricilerdir”. Bu açıdan yemek, kişisel ve kolektif belleğin çekirdek kuvvetlerinden birisidir. Bununla beraber “idealleştirilmiş bir geçmişe duyulan özlem” (Renko ve Bucar, 2014: 1674) olan nostaljinin yapısal alanı içerisinde başlıca bir anımsatıcı öğedir. Tadı damağında bir geçmişin izlerinin kaldığı zemin olarak yemek, çoğunlukla aile ve çocukluk anıları etrafında kümelenmektedir. Geçmişseverliğin derin romantizmi içerisine kök salan yemeğin bu işlevi son dönemdeki literatürde yemek nostaljisi, mutfak nostaljisi veya gastronomostalji, nostaljik gıda gibi kavramlar etrafında irdelenmektedir.⁵

Literatürde -doğrudan- gastronomostalji kavramı üzerine sınırlı bir çalışmanın mevcut olduğu tespit edilmektedir.⁶ Bu açıdan yemek merkezli nostalji konusu, çıkış noktası olarak yemek ve bellek ilişkisi üzerine gerçekleştirilen çalışmalar içerisinde kümelenmektedir. Başka bir deyişle son dönemde müstakil olarak incelenmeye başlanılan yemek nostaljisi veya gastronomostalji, bellek kavramının yemek literatürüne nasıl dahil edildiğinin alt başlıkları arasındadır. Bu bağlamda konunun, yemekle ilgili oluşan anılar ve anlatılar toplamından fazlası olduğuna da (hatta olması gerektiğine) dikkat çekilebilir.

Etimolojisi Yunancada “geçmişe ve köklerine dönüş anlamındaki *nostos* ile özlem veya keder karşılığındaki *algos*” sözcüklerinin birleşiminden oluşan nostalji, tarihte ilk olarak 17’nci yüzyılda İsviçreli doktor Johannes Hofer’in tıbbi bir tezinde bir kişinin anavatanında olmadığı için hissettiği acıya atıf yapacak şekilde kullanılmıştır. Psikoloji ve psikiyatride nostaljinin, tıbbi bir hastalık (zihinsel bir bozukluk ve ev hasreti) olarak karşılık bulan anlamı, idealize edilmiş geçmişe yönelik

⁵ Bu doğrultuda ve/veya konuyla ilişkili olarak bk. (Lupton 1994; Holtzman, 2006; Vignolles, 2014; Gürçayır, 2013; Abarca ve Colby, 2016; Zhou vd., 2019; Özgüneş, 2020; Mandal vd., 2021; Espinoza-Ortega, 2021; Özgüneş ve Bozok, 2019).

⁶ Bu konuda bk. (Özgüneş, 2020; Mandal vd., 2021).

duygusal bir özlem yaşayan bireylerin psikolojik özelliklerini tanımlamaya doğru bir geçiş göstermiştir. Bununla birlikte nostalji kavramının anlamı, yine gelişme göstererek pazarlama stratejilerinde tüketici davranışını hedef alan bir modele (nostaljik etiket) atıfta bulunmuştur (Renko ve Bucar, 2014: 1674-1675). Yazılı-basılı ve elektronik kültür ortamlarının reklamları düşünüldüğünde nostalji odaklı pazarlamada kayıp giden bir geçmiş yakalatma hissinin uyandırıldığı söylenebilir. Kısaca, nostalji kavramı insan psikolojisinin olumsuz ve olumlu özelliklerinden pazarlama alanına kadar bir genişleme göstermiştir.

Yemek merkezli nostalji literatüründe göç, tekrar eden bir temadır (Renko ve Bucar, 2014). Yemek ve göç üzerine gerçekleştirilen uluslararası araştırmaların çoğunda göçmenlerin anavatanlarına veya memleketlerine ait geleneksel yemek kültürlerini yerleştikleri coğrafyada nasıl sürdürdükleri ve buraya nasıl uyarladıkları tartışılmaktadır. Bu doğrultuda kültürel kimliğin bir göstergesi olan yemeğin, göçmenlerin yaşam biçimlerindeki izdüşümleri irdelenmektedir (Marino, 2018; Knight ve Shipman, 2021). Başka bir ifadeyle göçmenlerin kendi yemek kültürlerini yaşatmaya çalışarak kültürel kimliklerini nasıl korudukları ve kolektif aidiyet duygusunu nasıl sürdürebildikleri araştırılmaktadır. Yaşanmış deneyimlerden yola çıkılarak kimliğin yeniden formüle edilmesinin incelendiği bu çalışmaların konusu makalemizin içeriğinin dışındadır.

“Memleket Hasreti”nin konusu, köyden kente göçün (içgöç) ortaya çıkardığı yurt özlemidir. Bu çalışmada kentteki bir âşığın yurduna hasretinin ve kavuşma hevesinin (yurdunu hatırlamasının) nasıl gerçekleştiği ve bunun nasıl ifade edildiği incelenecektir. Başka bir ifadeyle bilinçdışındaki unsurların bilinç alanına intikalinde öne çıkan sosyal ve kültürel uyaranlar veya tetikleyiciler çözümlenecektir. Bireysel ve kolektif bellekteki tablonun tozlu yüzeyinin gerisinde yemek, geçmişin güzelliklerle hatırlanmasının veya geçmişin tatlandırılmasının başlıca bir bileşenidir. Bu bağlamda yemek nostaljisinin veya gastronostaljinin temel işlevlerinden birisi, kırsal bölgeyle ve geleneksel yiyeceklerle özdeşleştirilmesi olarak işaretlenebilir. Bu çalışmada incelenen *Memleket Hasreti* destanı ise bu teorik zemin üzerine yerleştirilebilecek niteliktedir.

2. Şiirin Üretim ve Tüketim Bağlamı

Şemsi Yastıman bir söyleşisinde bu şiiri 1962 yılında yazdığını; bu şiirin meydana gelmesinde gurbette oluşunun yanı sıra gazeteci akrabası Dursun Yastıman’ın “gittin, bizleri ve buraları unuttun” şeklindeki siteminin etkili olduğunu belirtmiştir. Ş. Yastıman bu olayı “*bari ben gelemiyom, şiirim gelsin Kırşehir’e dedim gönderdim*” biçiminde ifade etmiş ve şiir, akrabasının çalıştığı gazetede yayınlanarak hemşehrileri tarafından büyük bir ilgi ve beğeniyle karşılanmıştır. *Memleket Hasreti* şiiri Yastıman tarafından ilerleyen zamanlarda *Odeon* plağa okunmuş ve şiirin tanınırlığı artmıştır. (Ülgen, 1995: 237).

Şemsi Yastıman *Memleket Hasreti* adlı şiirinin 1, 5, 6, 9, 11, 12, 15, 16, 19, 22 ve 23'üncü kıtalarından oluşan *Muradım Şu: Sılaya Varam* şiiriyle 1966 yılında katıldığı "Konya Âşıklar Bayramı"nda birincilik ödülü kazanmıştır (Ülgen, 1995: 101-102). Ülgen'in (1995: 100) araştırmasında belirttiğine göre Yeni Kırşehir Gazetesinde 18 Nisan-13 Eylül 1963 tarihlerinde iki defa yayınlanan 16 kıtalık *Muradım* adlı şiirin 1, 4, 5, 6, 7, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22 ve 24'üncü kıtaları *Memleket Hasreti* şiirinin bazı dörtlükleriyle benzerlik göstermektedir. Başka bir ifadeyle *Muradım* şiiri, 24 dörtlükten oluşan *Memleket Hasreti* şiirinin kısaltılmış biçimi gibi görünmektedir. Diğer taraftan Şemsi Yastıman'ın *Odeon* plak kaydında ve *Harika Kasetçilik* tarafından çıkarılan albümde *Memleket Hasreti* şiirinde Yastıman tarafından bazı dörtlüklerin çıkarıldığı ve bazı dizelerin/ifadelerin değiştirildiği ortaya çıkmaktadır. Buna göre Ülgen'in çalışmasında yer verdiği dörtlük sıralaması kaynak alındığında Yastıman'ın plak/kaset kayıtlarında 4, 8, 11 ve 17'nci dörtlükler bulunmamaktadır. Bununla beraber birinci dörtlükte "*Çuğun'a varsam ya ağşam zabah*" yerine "*Kırşehir'e varsam ya ağşam zabah*"; altıncı dörtlükte "*cebime devramel, iğde koysaydı*" yerine "*ceplerime köftür, iğde koysaydı*"; dokuzuncu dörtlükte "*höşmerim, çullama gitmez hatırdan*" yerine "*höşmerimle mantı gitmez hatırdan*"; onuncu dörtlükte "*bazlama içine sarmak istiyom*" yerine "*yufka ekmeğinen dürmek istiyom*"; yirminci dörtlükte "*koluma söylerken bir döğüş çıksa*" yerine "*hele ütülünce bir döğüş çıksa*"; yirmi ikinci dörtlükte ise "*Kısıkkaya serinletir bizleri*" yerine "*sıla suyu serinletir bizleri*" şeklinde bir değişime gidildiği görülmektedir.

Şiir içerisinde yemek kültürü ile ilgili yöresel sözcüklerin anlamı, dipnot şeklinde gösterilecektir. Bu konuda ilk olarak N. Yüce (1995), D. Kaya (2011)⁷, Y. Dede (2018) ve U. Durmaz'ın (2020) çalışmalarından yararlanılacaktır.⁸ Ayrıca atıf yapılan yazılı kaynaklar tekrar gözden geçirilecek ve karşılığını göremediğimiz veya yanlış anlamda aktarıldığını düşündüğümüz sözcükler kendi araştırmalarımıza dayanarak (TDK Derleme Sözlüğü, kaynak kişi vb.) tamamlanacaktır.

Şiirin bütünü şu şekildedir⁹ (Ülgen, 1995: 97-100):

⁷ Doğan Kaya'ya (2011: 14) göre bu şiir, *sözlük destan* örneğidir. Sözlük destanlar kısaca; şairin kendi yöresine ait kelimeleri konu ettiği destanlar" olarak tanımlanmaktadır.

⁸ N. Yüce (1995) bu sözcüklerinin anlamını Ş. Yastıman hakkındaki kitabın yazarı olan Kırşehirlili Erol Ülgen'den edindiğini belirtmektedir. Y. Dede'nin (2018) yüksek lisans tezi olan çalışmasında ise sözcüklerin açıklanmasında kaynak kişilere başvurulduğu görülmektedir. Buna karşılık U. Durmaz'ın kitabında ise -kendisinin de belirttiği gibi- Doğan Kaya'nın "Sözlük Destanlar" adlı kitabı ile Türk Dil Kurumunun "Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü"nü ilgili ciltlerinden yararlandığı vurgulanabilir.

⁹ Ayrıca YouTube platformunda Odeon Türkiye sayfasında Şemsi Yastıman'ın ağzından şiiri dinlemek için bk.: URL4.

MEMLEKET HASRETİ

Ölmez sağ olursam bu yaz inşallah
Sılayı bir daha görmek istiyom
Çuğun'a varsam ya ağşam zabah
Topraklara yüzüm sürmek istiyom

Kaman'ı, Mucur'u Çiçekdağı'nı
Kındam, Dinekbağ'ı, hem Özbağ'ını
Köylü, kentli, hastasını sağını
Görüp bir muhabbet kurmak istiyom

Hacı Bektaş, Ahi Ervan Sultanı
Âşık Paşa, Kaya Şeyhi cananı
İmaret'te neslim Şeyh Süleyman'ı
Aşk ile bağrıma sarmak istiyom

Ahiervan, çarşı içi, hükümet
Kümbetaltı, Kayabaşı, İmaret
Akrabayı, eşi dostu ziyaret
Uğrayıp, hâl hatır sormak istiyom

Ne büyüktür zevki yurdu görmenin
Kaç senenin hasretine ermenin
Dört bir yanda methedilen Terme'nin
Şifalı suyuna girmek istiyom

Halam sağ olsa da sesim duysaydı
Cebime devramel¹⁰ iğde koysaydı
“Şun da yi” diyerek alma soysaydı
Cevizi de dişlen kırmak istiyom

Bir de gitsek dezem beni görseydi
İçi çökelikli dürüm dürseydi
Hele azıcık da sızgıt¹¹ verseydi
O an pirzolayı yermek istiyom

¹⁰ **Devramel:** Ay çiçeği çekirdeği (Kaya, 2011: 118; Dede, 2018: 403; Durmaz, 2020: 170).

¹¹ **Sızgıt:** Kavurma (Kaya, 2011: 151; Dede, 2018: 403; Durmaz, 2020: 170).

Dayımgilden acık köğtür¹² aldırsam
Emmimgilden armit kak'ı¹³ buldursam
Ceplerime şak leblebi¹⁴ doldursam
Töhmeleyip¹⁵ uşgur¹⁶ kırmak istiyom

Sögürmelik¹⁷ bir et çıksa satırdan
Höşmerim, çullama¹⁸ gitmez hatırdan
Kuşlukleyin hedik¹⁹ gelse tandırdan
Çölmeğın²⁰ içine girmek istiyom

Bir hağbe²¹ kemeyi²² yüklesem sırta
Çıksam bir alamaç²³ yapacak sırta
Beş gö suvan²⁴, üç kaynamış yımırta
Bazlama içine sarmak istiyom

Bunları her daim arzular özüm
Memleket mahsulü vücuda lüzum
Tokaloğlu kaysı, dıranı üzüm²⁵
Tek yimeyim, şöyle dermek istiyom

Bir düğün olsa da bir kayın gitsek

¹² **Köğtür:** Pekmezle un karıştırılarak yapılan bir tatlı türü (Yüce, 1995: 485). Taneleri iri ve mavimsi olan üzüm cinsi. (Dede, 2018: 403); üzüm pestili (Kaya, 2011: 139; Durmaz, 2020: 170).

¹³ **Kak:** Elma, armut gibi meyvelerin kurutulması ile elde edilen yiyecek. (Dede, 2018: 403); kurutulmuş meyve (Kaya, 2011: 134; Durmaz, 2020: 170).

¹⁴ **Şak Leblebi:** Kırık leblebi (Bozok, 2019).

¹⁵ **Töhmelemek:** Çatlarcasına çok yemek, hazımsızlığa uğramak. (TDK, 1993b, C. X: 3978).

¹⁶ **Uçkur**

¹⁷ **Sögürme:** Pirzola (TDK, 1993b: 3675; Yüce, 1995: 486). Kızartma olacak durumda, közlemelik. (Kaya, 2011: 152; Durmaz, 2020: 171). **Sögürmek:** Kebap yapmak, ateşte pişirmek (TDK, 1993b: 3675).

¹⁸ **Çullama:** Koyu un çorbası. Kırşehir ve diğer illerde kadınbudu köfte ve ekmek tatlısı olarak da geçmektedir (Durmaz, 2020: 171). Bakla haşlaması. Yumurtaya batırılarak yağda kızartılmış üzüm pestili tatlısı. Kapamalı pilav. Kavrurma. Dut pişirilerek üzerine yağ ve ceviz dökülerek yapılan yemek olarak bilinmektedir (Dede, 2018: 403).

¹⁹ **Kaynatılmış buğday.**

²⁰ **Çömlek.**

²¹ **Heybe.**

²² **Keme:** Mantar çeşidi veya yer elması (Kaya, 2011: 136; Durmaz, 2020: 170). Patatese benzeyen bir çeşit mantar, yer elması. Aynı zamanda ilkbaharda yetişen bir ot (Dede, 2018: 405).

²³ **Alamaç:** Yüksek alev, çalı, ot ateşi (TDK, 1993a: 192-193). Kaya (2011: 107) ve Durmaz, (2020: 170) tarafından gölgelik, kulübe olarak aktarmıştır.

²⁴ **Göğsoğan:** Yeşil (taze) doğan [göğ=ham, yeşil].

²⁵ Erken olgunlaşmış bir siyah üzüm (Dede, 2018: 402; Durmaz, 2020: 171).

Dokuz butlu tavuk lafını etsek
Dam pilavı²⁶ gelse, yisek tüketsek
Davullu zurnalı dernek istiyom

Harmana denk gelse düvene binsem
Şöyle dabaz olup kaşınsa ensem
Acık bağ bellesem acık dinlensem
Çayıra bir pala sermek istiyom

Bağ bozumu üzüm haftına²⁷ batsak
Bekmez kazanına ayvalar atsak
Boranıyan²⁸ damla şiresi²⁹ datsak
Arı soksa çamur sürmek istiyom

Üç arkadaş şöyle bir bahça bulsak
Çalpıdan hatlayıp bir üzüm yolsak
Sağbısı dutsa da bir rezil olsak
O tatlı günlere ermek istiyom

Seğirdip dolaşsak hep tarla dapan
Keklik dutmak için kursaydık kapan
Daş döğüşü olsa vızlasa sapan
Kafamı gözümü yarmak istiyom

Bilmem ki olur mu gine becerim?
Çayırda oynasak zıkka acerim
Terleyip, karakıp bir su içerim
Dalağım kabarıp böğürmek istiyom

²⁶ Kına gecesinde kız evi delikanlılarının oğlan evine gerçekleştirdiği ziyarete kayın gitme denilmektedir. Bu ziyarete masalar kurulması ve içkilerin içilmesinin ardından sabaha doğru yapılan tavuklu pilava **dan pilavı** adı verilmektedir. (Sarı, 2016: 149; URL-3).

Pilavın adı, güneşin doğuş zamanını karşılayan “tan” sözcüğünden gelmektedir. Başka bir deyişle pilav, yemeğin hazırlandığı ve yenildiği zamandan adını almıştır. Bu pilavın adının Ülgen’in (1995) çalışmasında *dam pilavı* şeklinde yazıldığı görülmektedir. Kaset kaydı dinlendiğinde Yastıman, bu sözcüğü “tan/tam” olarak telaffuz etmektedir.

²⁷ **Haft:** Üzümün ezildiği taş yalak (Kaya, 2011: 129; Durmaz, 2020: 172).

²⁸ **Boranı:** Et, pekmez ve ayvadan yapılan bir tatlı (Yüce, 1995: 484). Taze ottan pancar ve bulgurdan yapılan yemek. Bazen de yumurtayı yağda kızartıldıktan ya da haşladıktan sonra üzerine sarımsaklı yoğurt dökülerek yapılan yemektir (Dede, 2018: 406). Pancar sapı-bulgur ve yoğurtla yapılan yemek. (Kaya, 2011: 111; Durmaz, 2020: 172).

²⁹ **Şıra:** üzüm ve başka meyvelerin suyu. Şekerli su. (TDK, 1993b: 3771). Şeker kestirmesi. (Kaya, 2011: 153).

Enteremi giysem sümüğüm aksa
Koluma silerim yağlığım yoksa
“Başangı”dır diye mahalle bıksa
Kessekle camları kırmak istiyom

Cesurluğum tutsa şöyle kasılsam
Yaylıların arkasından asılsam
Kamçıyı yiyince yere yasılsam
Yollarda ağlayıp durmak istiyom

Ceviz kaval etsem sakam da toksa
Çızgılı oynarım enegiim çoksa
Koluma söylerken bir döğüş çıksa
Sumsuk yimek hem de cırnak istiyom

Tok, çik, opban, mire bir aşık atsam
Sakanın dımığına kurşun akıtsam
Üç yüz enek ütüp cebe bakıtsam
“Ne şişiyon la” dedirmek istiyom

Görür mola bu fakirin gözleri?
Delice Çayı’nı berrak özleri
Kısıkkaya serinletir bizleri
Neyleyim denizi ırmak istiyom

Kim sorarsa yazdın bunları niye?
Gelecek nesile kalsın hediye
Kırşehir’de doğdum Türkmen’im diye
Her yerde göğsümü germek istiyom

Ey Şemsi Yastıman, ümitli kulsun
Kısmet ise gayen yerini bulsun
Hemşeriler buna vasıta olsun
Kırşehir’e selam vermek istiyom

Beşiktaş 1962

3. Yemek ve Bellek İlişkisi Doğrultusunda Şiirin Çözümlemesi

Şiire, yurt özlemini gidermek için kurulan bir ziyaret planının duyurulmasıyla başlanmıştır. Ardından memlekete adım atar atmaz ziyaret edilecek noktalar işaretlenmiştir. Birkaç dörtlülle anlatılan bu duygusal programın çerçevesi, genelden özele bir iniş veya bütünden parçaya geçiş

şeklinde yapılandırılmıştır. Başka bir ifadeyle Kırşehir kentinden köye doğru zihinsel bir yerleşim gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda kentin havasını canlı tarihiyle, mimarisiyle, turizmiyle ve manevi şahsiyetleriyle soluma hevesi sıralanmıştır.

Şiirde bu noktadan sonra zamana yolculuğun sınırları derinleştirilmiştir. Özellikle *“Halam sağ olsa da sesim duysaydı”* şeklinde başlayan dizeyle (ve ardından gelen birkaç dörtlülle), yöresel yemek kültürü etrafında nostaljik titreşim içerisinde zaman esnetilmiş ve geçmiş/mazi, çocukluk ve gençlik dönemine yerleştirilmiştir. Zaman teorisi üzerinden çözümlenirse bu zihinsel geri dönüş, zamanın “uzak geçmişten uzak geleceğe uzanan düz bir çizgi olarak değil, belirli olayların döngüsel bir örüntüye göre tekrarlandığı dairesel bir sistem olarak algılandığını” (Graham, 1981: 336) göstermektedir. Bu tür bir zaman algısında (dairesele-döngüsel zaman) geçmişin, şimdije intikal edilebilmesi söz konusudur. Henri Begson’un bakış açısıyla “geçmiş, şimdinin üzerinde bir çiğneme eylemi” (Kern, 2013: 91) olmaktadır.

Memleket Hasreti şiirinde yemek kültürü, “eve dönüş yollarını inşa eden” (Abarca ve Colby, 2016: 2) güçlü bir unsur olarak yapılandırılmıştır. Başka bir ifadeyle yemek hem fizyolojik anlamda tatmin olma isteği hem de uyandırdığı nostaljik arzularla sılayı ziyaretin (seyahatin) tetikleyicisi olarak işlenmiştir. Şiir, 6’ncı dörtlülükten başlayarak kesintiye uğramadan 12’nci dörtlüğe kadar (ardından 14’üncü dörtlüğü de kapsayacak şekilde) gastronostaljik kalıplarla döşenmiştir. Bu bağlamda Ş. Yastıman’ın memleketine gidince *“istiyom”* redifleriyle sıraladığı arzular içerisinde yemek, önemli bir hatırlama ve tekrar deneyimleme unsuru görünümündedir.

Bir lezzeti anımsama ve özleme, önceki bağlamlarla ilgili hatıraları (kişi, zaman, mekân vb.) bilinç düzeyine çıkarabilme potansiyeline sahiptir. Bu olgu ise belleğin kolektif işlevini ortaya koymaktadır. Seçili çevre ve yaşanan kültürel yapı belleğin yörüngesini belirlemektedir. Bu açıdan Halbwachs (2019: 30, 64) bireysel belleğin tamamen izole ve kapalı olmadığını; tek başına bir deneyimin parçası olsak da çoğu şeyin başkaları tarafından bize hatırlatıldığını belirtmektedir. Şiirden seçilen şu dizelere tekrar bakmak gerekirse *“Halam sağ olsa da sesim duysaydı/Cebime devramel iğde koysaydı/ Şun da yi diyerek alma soysaydı/ Cevizi de dişlen kırmak istiyom. Bir de gitsek dezem beni görseydi/ İçi çökelikli dürüm dürseydi/ Hele azıcık da sızgıt verseydi/ O an pirzolayı yermek istiyom....”* şeklindeki gastronostaljik ifadelerde devramel, iğde, elma, ceviz, çökelekli dürüm, sızgıt gibi yiyeceklerin belleğe kodlanmasında aile büyüklerinin etkisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Halbwachs (2019: 42) hatıraların büyük bir bölümünün bedenlen aramıza olmayanlar dahil başka insanlar tarafından bize hatırlatıldığı için yeniden ortaya çıktığını savunmaktadır. Başka bir açıdan yemek, eski kuşakların genç kuşaklara bir sevgi göstergesi olarak konumlandırılmakta; yiyeceğin, genç kuşaklar tarafından hatırlanması da lezzet fizyolojisinin dışına taşarak bu sevginin veya

sevilmenin özlemini açığa çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu olgu, “gıda ve insanlar arasındaki bütünsel bağlantının asla durağan olmadığı” (Abarca ve Colby, 2016: 2) da göstergesidir.

Yemek ve bellek ilişkisinde çocuklukta veya gençlikte deneyimlenen lezzetlerin hatırlanması kadar bu lezzetleri, gündelik hayatın uğraşları içerisindeki faaliyetlerle anımsama ve tekrarlama isteği de konunun başka bir önemli boyutudur.³⁰ Bu bağlamda yemek nostaljisi -artık yapılmayan-yemeğin ötesinde “o yemeklerin yapıldığı döneme ve yaşam tarzına duyulan özlemi” (Gürçayır, 2013: 48) de çerçevelemektedir. Şiirden bir örnek vermek gerekirse “*Bir hağbe kemeyi yüklesem sırta/ Çıksam bir alamaç yapacak sırta/ Beş gö suvan, üç kaynamış yımırta/ Bazlama içine sarmak istiyom (Yufka ekmeğinen dürmek istiyom)*” ifadeleri bu olguyu somutlaştırmaktadır. Bağ-bahçe işlerinin veya doğadan toplanılan yiyeceklere dair emek sürecinin ardından gelen teneffüste, köy yaşamının aslında en basit yiyeceklerinin kişisel belleğe kazınan en lezzetli ürünlere dönüşmesi, (doğallığa bağlı tat ölçüsü bir tarafa) insanın doğayla baş başa kalma içgüdüsünü çerçevelemektedir. Dolayısıyla köy yaşamında doğanın bağrından bir heybe mantar veya çeşitli otlar toplamak ve ateş yakmak, özlenesi bir faaliyet olmaktadır. Bu işin ardından gelen karın doyurma biçimi ise kişinin kendisini mütevazı şartlarda ödüllendiğini örneklemektedir. Bu noktada lezzet belleğinin, doğal yaşamla bağı kopmuş insanın bilinçli ya da bilinç dışı başvurduğu bir adres olması dikkate değerdir.

Diğer taraftan yukarıdaki dizeler, döngüsel zaman algısına dayanılarak zamanı tekrar deneyimlemenin hedeflerini yansıtmaktadır. Bu açıdan Espinoza-Ortega (2021: 7) “yemeğin, reenkarne (reincarnated) bir deneyim olarak yeniden üretildiğini” ileri sürmektedir. Yine şiirde geçen “*Kuşlukleyin hedik gelse tandırdan/ Çölmeğin içine girmek istiyom*” ifadeleri ise zamanı (kuşluk), mekân (tandır) ve ürün ile beraber deneyimleme arzusunun çerçevelemektedir. Bu durum, şimdiki zamanı, döngüsel zamanla genişleterek tatlandırma amacını betimlemektedir. Zamanı tekrar deneyimleme isteğinin şiirin farklı bir yerinde “*O tatlı günlere ermek istiyom*” dizesiyle ifade edilmesi, özlem içerisinde olunan geçmişe yolculuğun en net göstergesi olmaktadır.

Yemek merkezli hatırlamanın bireysel belleğin ötesinde kolektif bir yapının parçası olduğuna dair çözümlemelerin merkezinde törensel bağlamlar yer almaktadır. Kolektif belleği oluşturan dış cephe içerisinde bu törensel zemin, ritüelistik bir yapı içerisinde kimlik bulmaktadır. P. Connerton (1999) tarafından toplumsal belleğin, anma törenleri ve bedensel pratikler üzerinden incelenmesi bu açıdan dikkate değerdir. Başka bir ifadeyle törenler, hatırlamanın tetiklenmesinde ve sürdürülebilirliğinin

³⁰ Yaşanılan zamanın yüksünülen ve bıkip usanılan işlerinin, ilerleyen zamanlarda özlenen eylemlere dönüşmesi nostaljinin veya geçmişin romantikleştirilmesinin gücünü çerçevelemektedir.

sağlanmasında önemli bir toplumsal ortam olmaktadır. Bu doğrultuda kolektif bellek “hem geçmişin performatif olarak anımsanmasını hem de şimdiki zamanda yeniden yapılandırılmasını” (Kaderli, 2017: 365) içermektedir. Jan Asmann’ın (2015) ritüel bağdaşıklık olarak nitelendirdiği ve kültürel bir unsurun tekrarlama esasına dayalı olarak aktarıldığı, öğrenildiği ve hatırlanıldığı başlıca bağlam, geçiş dönemlerine ilişkin olanlardır. Van Gennep (1960) “geçit törenleri (*rites de passages*)” olarak kavramlaştırdığı bu olguda, insanın yalnızca herhangi bir toplumun içinde doğmadığını aynı zamanda toplumsal bir birey olarak geçiş törenleri aracılığıyla yeniden yaratıldığını savunmaktadır. Başka bir deyişle sosyal ve kültürel bağlamı işaretlemektedir. Bu yaklaşımı şiirde “*Bir düğün olsa da bir kayın gitsek/ Dokuz butlu tavuk lafını etsek/Dam pilavı gelse, yisek tüketsek/ Davullu zurnalı dernek istiyom*” dizeleriyle örnekleyebiliriz. Burada evlenme geçiş dönemi içerisinde evlenmenin toplumsal ilanı ve kutlaması olan düğünler hem lezzet belleğini oluşturma hem de hatırlama/hatırlatma işleviyle öne çıkmaktadır (çıkarılmaktadır). Bu açıdan düğün yemekleri, erişilmesi arzulanan ve hatırlanarak kendisinden söz ettiren bir ziyafet türü görünümündedir. G. Ögüt Eker (1998: 194) tarafından işaret edildiği üzere çoğu düğün yemeği aslında “düğünlere has olmayıp her zaman (farklı bağlamlarda da) yapılan yemeklerdir. Düğün yemeklerine özel niteliğini veren onların yenildikleri ortam, kişiler ve fonksiyonudur”. Şiirdeki dizelere dikkat edilirse birinci çoğul ifadelerin (gitsek, etsek, yisek, tüketsek) kullanılması hatta benzer anıların bu şekilde ifade edilişi, yemeğin sosyal bağlamını ve sosyalleştirme işlevini çerçevelemektedir. Bir ziyafet olan düğün yemekleri, kolektif belleğin bir alanı olarak yemek merkezli nostaljinin veya gastronostaljinin en renkli çıktıkları arasındadır. Kısaca törensel bağlamlarda yemeğe dair kolektif bellek, (yemeğin kendisi kadar) çeşitli işlevlerde gerçekleştirilen eylemsel dizilerle de oluşmakta ve anlam kazanmaktadır. Buradan hareketle ise geçmiş, ritüelistik düzeyde ve bu yapıyla beraber anımsanmaktadır.

Atıştırmalıklar (çerezler), çocukluk ve ergenlik evresi başta olmak üzere kişinin yaşamında gastronostaljinin merkezinde yer alan başka bir unsurdur. Atıştırmalıklar, ürünün türüne ve elde edilme niteliğine (ev-el yapımı, fabrikasyon vb.) veya diğer bağlamsal şartlarına göre gelenek kültürünün yanı sıra popüler kültürün çarkında dönen gıdalardır. Şiirde geçen *devramel, iğde, kak, şak leblebi, ceviz* gibi yiyecekler köy yerinde değiş tokuş usulü ya da para karşılığı satış yapan çerçilerden temin edilebilmenin yanı sıra yerinde üretimin bir ögesi olarak da erişilebilen ürünlerdir. Şiirde işlendiği üzere aile büyüklerinin ise küçük çocuklara veya ergenlere bir sevgi ve onları sevindirme göstergesidir. Bir çocuğun ceplerine doldurduğu/doldurulan devramel, iğde ve şak leblebiler belleğinin de doldurulmasına olanak sağlamaktadır. Bu açıdan atıştırmalıklar, köy ve kent yaşamı dahil özellikle çocukluk döneminin gıda/yemek merkezli nostaljisinin temelini oluşturmaktadır. Bu tür yiyecekleri, güçlü bir anımsama ögesi yapan yalnızca özel lezzetleri değildir. Belki çoğu

sıradandır. Atıştırma ve çerezler bir çocuğun sosyal ve kültürel yaşamı içerisinde harcı karılan ürünlerdir. Çocuk oyunları başta olmak üzere her çeşit faaliyette kendisini gösterir. Örneğin şiirde geçen “*Üç arkadaş şöyle bir bahçe bulsak/ Çalpidan hatlayıp bir üzüm yolsak/ Sağbısı dutsa da bir rezil olsak/ O tatlı günlere ermek istiyom*” dizeleri, haşarı dönemin faaliyetlerinden olan ağaca dalmanın gastronomistliğini de somutlaştırmaktadır. Çocukluk döneminde köyde veya mahalledeki komşuların bahçesindeki meyve ağaçlarından (elma, erik, kayısı, ceviz, kiraz vb.) izinsiz bir şekilde toplanılan meyvelerin aktivitesi olan ağaca dalmak, “*Sağbısı dutsa da bir rezil olsak*” dizelerinden de anlaşılacağı gibi kuşaklararası ilişkileri de işaretlemektedir. Aile içi ya da aile dışı eski kuşakların onaylamadığı bu hareket, kuşaklararası aksiyonun da kaynağıdır. Bu açıdan romantikleştirmenin gücüyle geçmişle ilintili pek çok olay, olgu, nesne ve eylemin “kendiliğinden pozitif bir imaja büründüğü” (Başaran, 2021: 640) belirtilebilir.

Hatırlamanın temel faktörlerinden birisi ise insanlar ve doğa arasındaki alışverişidir. Bireysel ve kolektif belleğin kök saldığı bu ilişki, bölge/yer/mekân temelinde gerçekleştirilmektedir. Paul Connerton’ın (2012: 17) yer/mekân temelli bellek teorisinde “hatırlama eylemlerinin birçoğunun belirli bir bölgeye özgü” olduğunu ifade etmesi bu açıdan dikkate değerdir. Dolayısıyla bu olgu, “toplulukların tarım, hayvancılık ve gıda yoluyla yerle/mekânla nasıl ilişki kurabileceklerini” (Ahmad Khan, 2016: 91) de çerçevelemektedir.

S. Ahmad Khan’a (2016: 95) göre bahçıvanlık, bahçıvan ile arazi arasındaki ilişkiyi tanımlayıcı bir eylemdir. Bu faaliyet biçiminde bir bahçıvan, “seçtiği bitkilerle kendi geçmişini araziye haritalar”. Daha geniş çerçevede düşünüldüğünde insanın doğadaki her türlü yiyecek arama ve yetiştirme faaliyeti, belleğin zeminini oluşturur ve anımsamanın temel uyarandır. Yastıman’ın şiirinde geçen “*Harmana denk gelse düvene binsem/ Söyle dabaz olup kaşınsa ensem/ Acık bağ bellesem acık dinlensem/ Çayıra bir pala sermek istiyom*” şeklindeki dördümlük bir “*ototopografi* örneği olarak bitki (aynı zamanda hayvancılık) yaşamı aracılığıyla geçmişi çizmenin” (Ahmad Khan, 2016: 95) özlem dolu tarafını temsil etmektedir.

Kent yaşamına geçmenin aksattığı veya kopardığı bağlardan birisi ise doğa ile insan etkileşimi ve buna bağlı etkinliklerdir. Bu açıdan genellikle kırsal yaşamda bitki kültüne veya belirli bir takvime-mevsime bağlı çeşitli faaliyetlerin geleneksel olarak kültürel ekonomik düzeyde yaşatılması söz konusudur. Bağ bozumu eğlenceleri de bunlardan biridir. İncelenen şiirde şair-âşık, “*Bağ bozumu üzüm haftına batsak/ Bekmez kazanına avyalar atsak/ Boranıyan damla şiresi datsak/ Arı soksa çamur sürmek istiyom*” şeklindeki ifadeleriyle takvimsel ritlere (Honko, 2009) göndermede bulunurken bu ritüeli, üzümün dönüştürülen ürünleriyle (pekmez, şıra) gastronomistlik olarak işaretlemiştir. Tekrar vurgulamak gerekirse zamana, mekâna ve gruba bağlılık içerisinde gerçekleşen bu etkinlikler, kolektif belleğin bir göstergesidir. Bu törenselleşmiş zemin içerisinde yemek ise başta

gelen bir hatırlama unsurudur. Öğüt Eker'in (2018: 174) belirttiği gibi "topluluğu oluşturan insanların belleklerinde kodlanan uygulama ve kullanımlar ise ait oldukları kültür ve coğrafyanın yansımalarıdır".

Yiyeceğin niteliği veya lezzet ölçüğü kadar niceliği de hatırlamanın başka bir yapı taşıdır. Niceliksel birim içerisinde sofraya gelen bir yemeğin yetmemesinin veya tadı damakta kalmasının yanı sıra tıka basa karın doyurmak ve ardından gelen eylemler de belleğe yerleşen etmenlerdir. Halk dilinde genellikle hayvanlar için kastedilip çatlarcasına çok yemenin ve hazımsızlığa uğramanın" (TDK, 1993b: 3978) deyimi olan *töhmelemek*, bu şiirde yemeğe dair fizyolojik, kültürel ve fiziksel düzeyde bir hatırlama unsuru olarak yapılandırılmış; bu doğrultuda şiirde işlenen gastrohatıra, "...*Ceplerime şak leblebi doldursam/ Töhmeleyip uşgur kırmak istiyom*" ifadeleriyle betimlenmiştir. Burada fizyolojik düzey, sindirememeyi; fiziksel düzey, karın üzerindeki giyeceğin bağınyı gevşetmeyi; kültürel düzey de bu durumun yanı sıra yemeğe dair diğer bileşenlerin toplamını yansıtmıştır. Bu bağlamda yukarıdaki dizelerde altının çizilmesi gereken husus, yiyeceğe dair belleğin, yemek etrafında oluşan hareket (eylem) biçimiyle veya dizisiyle beraber inşasıdır. Şiirde, *uçkur kırmak* olarak ifade edilen şalvarın bağınyı gevşetmek (sonraki devirlerde düğme çözmek) -başka işlevleri dışında- çok yemenin ardından gelen bir harekettir. Dolayısıyla çatlarcasına yemek ile bu hareketin anımsanması paralel bir çağrışımın izdüşümleridir. Diğer taraftan Yastıman, (ot yiyen) hayvanlar için söylenen bu deyimi, yiyeceğe dair anısı kapsamında yapılandırarak eğretileme (söz) sanatıyla mizahi bir çerçeve çizmiştir.

Gastronostalji bağlamında bazı yöresel yiyeceklerin hatırlanması ve onlara bağlamsal çerçevede göndermeler yapılması kültürel bir mirasın sözlü imleci olarak yorumlanabilir. Yörenin meşhurunun sözlü olarak aktarımı kültür varlığının tespit edilmesinde veya mirasın tescili için dayanak noktası oluşturabilmektedir. Günümüzde geleneksel bilgiyi koruma kapsamında belirli bir coğrafi kökene sahip olan ve bu kökenden kaynaklı olarak niteliklerini kazanmış ürünleri tescil etme amaçlı bir yöntem olarak faaliyet gösterilen coğrafi işaretler, belirtilen hususun dikkat çekici bir örneğidir. Bu doğrultuda Ahiler Kalkınma Ajansının başvurusuyla Kırşehir kentine ait yöresel ürünlerden *çullama* ve *hüşmerim* tatlısının 2017 yılında Coğrafi İşaretler yöntemiyle (mahreç olarak) tescil edilmesinde Kırşehirli Âşık Şemsi Yastıman'ın *Memleket Hasreti* destanı (*Hüşmerim, çullama gitmez hatırdan*) kanıt olarak gösterilmiştir (URL1; URL2). Başka bir ifadeyle bu şiir, yöresel Türk yemek kültürünün kayıt altına alınmasının ve sürdürülebilmesinin referansı olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada ele alındığı üzere şimdiki zamanın tepesinden, geçmişin romantik çağrışımlarla kurgulanmasının derin kökleri arasında konumlanan yemek, belleğin yapılandırılmasında fizyolojik düzeyden başlayarak sosyal ve kültürel bağlamlara kadar genişleme gösterebilen bir unsurdur. Bu

açından yemek, kişisel ve kolektif belleğin çekirdek kuvvetlerinden birisidir. Başka bir deyişle belleğin çalışma tekniği içerisinde yemek, güçlü bir tetikleyici ve uyandırır.

Yemek odaklı nostaljik anlatılar topluluk ve ulus kimliğinin yansıtılması, mutfak zevkleri ve pratiklerinin dokümanının çıkarılması, anıların canlandırılarak zamanın farklı boyutlarda deneyimlenmesi gibi işlevlere sahiptir. Hatırlamanın iç ve dış cephesinin çeşitli yapılarla örülü olduğu bir sistem içerisinde yemek nostaljisi/gastronostalji, geçmişin arındırılmış bir izdüşümünü şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Gastronostalji kavramına dair bakış açımızı genişlettiğimizde lezzet ekolojisinin sürdürülebilirliğine dair kaygıyı saklı tutan işlevinin olduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Başka bir ifadeyle gastronostalji, her ne kadar geçmişe sığınma ve geçmişseverlikle işaretlenen nostaljinin çıktısı olan bir kavram olsa da bugüne ve geleceğe dair endişenin merkezinde yer almalıdır. Ayrıca gastronostalji veya yemeğin nostaljisi kavramları ve bu alandaki çalışmalar, yeme içme hatıraları ve anlatıları ötesinde değerlendirilmelidir. Bu kavramlar veya yeme içme merkezli anlatılar, yemek ve bellek ilişkisinin nasıl oluşturulduğuna ve işlediğine dair teorik bir zemin üzerinde yükselmektedir.

Memleket Hasreti destanı, gurbetteki (İstanbul) bir âşığın köyüne/köy yaşamına özleminin romantik ifadeleri olsa da şiirin yazılış amacı Yastıman tarafından sondan bir önceki dördlükte dile getirilmiştir. “*Kim sorarsa yazdın bunları niye? Gelecek nesile kalsın hediye*” şeklindeki ifadeler aslında 24 dördlükten oluşan ve içerisinde *çocuk oyunları, halk inançları, halk hekimliği, yemek kültürü, mizah, geleneksel tarım* gibi pek çok unsurun işlendiği destanın kültürel bir mirası yansıtırma amacı taşıdığını göstermektedir. Başka bir deyişle köy yaşamından kent yaşamına geçişle beraber pek çok kültürel ekonomik değerlerin kaybolmaya başlaması, değişime ve dönüşüme uğramasının gözlemi ve özlemi olarak bir yerel kültürün ve köy yaşamının tablosunu çizilmiş; şiir gelecek nesillere armağan bırakılmıştır.

Geleneksel-yöresel yemek kültürü ise geçmişi özlemenin veya hatırlamanın farklı tonları arasında belirginliği fazla olan bir unsur olarak kodlanmıştır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Abarca, M. E.- Colby, J. R. (2016). Food memories seasoning the narratives of our lives. *Food and Foodways*, 24 (1-2), 1-8.
- Ahmad Khan, S. (2016). Cultivating borderland food memories, from field to screen. *Food and Foodways*, 24 (1-2), 89-115.
- Alakuş, P. (2017). *Âşık ve kent ilişkisinin çözümlenmesi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- Allen, J. S. (2012). Theory of food as a neurocognitive adaptation. *American Journal of Human Biology* 24 (2), 123-129.
- Allen, J. S. (2021). *Obur zihin: yiyeceklerle ilişkimizin evrimi*. (çev.: E. Gökyaran), İstanbul: YKY.
- Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek. Eski yüksek kültürlerde yazı, hatırlama ve politik kimlik*. (çev.: A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Başaran, U. (2021). Nostalji-kültür ilişkisi ve 21. yüzyıl Türk halk şiirinde nostaljik unsurlar üzerine bir değerlendirme. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 14, (34), 636-651.
- Brillat-Savarin, J. A. (2015). *Lezzetin fizyolojisi*. (çev.: H. Bucak), İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar nasıl anımsar*. (çev.: A. Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Connerton, P. (2012). *Modernite nasıl unutturur*. (çev.: K. Kelebekoğlu), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Çelikten, H. (2021). *Âşıklık geleneği ve kültür değişimleri*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- Çobanoğlu, Ö. (2000). *Âşık tarzı kültür geleneği ve destan türü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Âşık tarzı edebiyat geleneği ve İstanbul*. İstanbul: 3F Yayınevi. 2007.
- Dede, Y. (2018). *Kırşehir âşıklık geleneğinde Âşık Şemsi Yastıman*. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Durmaz, U. (2020). *Elektronik kültür ortamında bir âşık: Şemsi Yastıman*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.
- Espinoza-Ortega, A. (2021). Nostalgia in food consumption: exploratory study among generations in Mexico. *International Journal of Gastronomy and Food Science*, 25, 1-9.
- Fidan, S. (2017). *Âşıklık geleneği ve medya endüstrisi: geleneksel müziğin medyadaki serüveni*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Goody, J. (2020). The anthropology of the senses and sensations. *La Ricerca Folklorica*, 45, 17-28.
- Graham. R. J. (1981). The role of perception of time in consumer research. *Journal of Consumer Research*, 7 (4), 335-342.
- Gürçayır, S. (2013). Yemek nostaljisi: Tadı damakta kalan tatlar ve geleneğin dönüşümü. *Aynı Tadı Paylaşmak: Türkiye-Romanya Geleneksel Ortak Mutfağı Çalıştayı Bildirileri*, (hızl.: E. Ölçer Özünel vd.), 47-52, Ankara: Grafiker.
- Halbwachs, M. (2019). *Kolektif bellek*. (çev.: Z. Karagöz). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Holtzman, J. D. (2006). Food and memory. *Annual Review of Anthropology*, 35, 361-378.
- Honko, L. (2009). Ritüellerin oluşum süreci. (çev.: R. Ersoy), *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar* 3, (ed.: M. Ö. Oğuz vd.), 203-216, Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Kaderli, Z. (2017). *Tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamı içinde beden ve bedenleşme deneyiminin teorik çerçevesi*. Ankara: Grafiker Yayıncılık.

- Kaya, D. (2011). *Sözlük destanlar*. Ankara: Vilayet Yayınevi.
- Kern, S. (2013). *Zaman ve uzam kültürü (1880-1918)*. (çev.: A. Selman), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Knight, C.- Shipman, J. (2021). Food in contemporary migration experiences between Britain and Australia: a duoethnographic exploration. *Food and Foodways*, 29 (1), 24-43.
- Lupton, D. (1994). Food, memory and meaning: the symbolic and social nature of food events. *Sociological Review*, 42 (4), 664-685.
- Mandal, S.-vd. (2021). Gastro-Nostalgia: towards a higher order measurement scale based on two gastro festivals. *Tourism Recreation Research*, 47 (3), 293-315.
- Marino, S. (2018). Digital food and foodways: how online food practices and narratives shape the Italian Diaspora in London. *Journal of Material Culture*, 23 (3), 263-279.
- Öğüt Eker, G. (1998). *Karakeçili Türk düğünü*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Öğüt Eker, G. (2018). Farklı görme biçimiyle modern dünya ritüeli olarak yemek kültürü: Sınanma, erginlenme ve intikam alma gizli işlevleri. *Milli Folklor*, 30 (120). 170-183.
- Özarlan, M. (2001). *Erzurum âşıklık geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Özdemir, N. (2012). *Medya kültür ve edebiyat*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özdemir, N. (2017). *Kültür bilimi ve yönetimi*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Özgüneş, R. E. (2020). Geçmişe özlemi lezzetlerde yaşamak: Gastronostalji. *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5 (1), 60-75.
- Özgüneş, R. E.-Bozok, D. (2022). Lezzetin nostaljisi: yiyecek ve bellek ilişkisi üzerine. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10 (4), 3213-3228.
- Sarı, İ. (2016). *Türk gelenek ve görenekleri*. Antalya: Net Medya Yayıncılık.
- Sutton, D. (2008). A tale of easter ovens: food and collective memory. *Social Research*, 75 (1), 157-180.
- Taşlıova, M. (2006a). *Kars'ta sözel hikâyecilik ve hikâyeler*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Taşlıova, M. (2006b). Elektronik cönk kavramı ve Türk halkbiliminin değeri bilinmeyen kaynakları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 5, 89-112.
- TDK (1993a). *Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğü I*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- TDK (1993b). *Türkiye'de halk ağızlarından derleme sözlüğü X*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Ülgen, E. (1995). *Şemsi Yastıman hayatı ve eserleri*. İstanbul: Ahi Kültürünü Araştırma ve Eğitim Vakfı Yayını.
- Van Gennep, A. (1960). *The rites of passage*. (çev.: M. Vizedom), Chicago: The University of Chicago Press.
- Vignolles, A. (2014). A taste of nostalgia links between nostalgia and food consumption. *Qualitative Market Research: An International Journal*, 17 (3), 225-238.

Yastıman. Ş. *Memleket hasreti*. Kaset. İstanbul: Harika Kasetçilik.

Yüce, N. (1995). Tanıtma, tahlil ve tenkitler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 43, 479-488.

Zhoua, Xinyuev-vd. (2019). Hungering for the past: nostalgic food labels increase purchase intentions and actual consumption. *Appetite*, 140, 151–158.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Kemal Bozok, Yozgat, 1957, İlkokul Mezunu, Emekli. (Görüşme: 05.04.2019).

Elektronik Kaynaklar

URL-1: <https://kirsehirtso.org.tr/kirsehir-cografi-isaretler/> (Erişim: 07.06.2022).

URL-2: <https://ci.turkpatent.gov.tr/cografi-isaretler/liste?il=40> (Erişim: 07.06.2022).

URL-3: <https://kirsehir.ktb.gov.tr/TR-64756/hayatin-donum-noktalari.html>. (Erişim: 10.06.2022).

URL-4: <https://www.youtube.com/watch?v=XyojKJAvvmc> (Erişim: 18.06.2022).

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Makale konusu ve kapsamı etik kurul onay belgesi gerektirmemektedir. / *The subject and scope of the article do not require an ethics committee approval.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*